

*др Марина Јањић-Комар,
ванредни професор Правног факултета у Београду*

УНИВЕРЗАЛИЗАЦИЈА КАО ПРОБЛЕМ ТЕОРИЈЕ ЉУДСКИХ ПРАВА

У раду се разматрају нека питања која су од значаја за одређивање савременог става о универзалној димензији људских права. Наиме, право поред конститутивне има и интерпретативну димензију која указује на значај језика као новог контекста узајамности. Језик омогућава посредовану узајамност на којој се заснива заједничка слобода као слобода мишљења и уверења. Питање другог човека се поставља другачије ако је други човек човек који се мене тиче. Сличности и разлике између људи се најбоље артикулишу ако је мера етичка. Ни људска права нису постојање другог одредила као обавезу према заједници. Између појединаца и државе остало је празно место за бројне посредничке везе које се још увек конституишу на начин колективитета. Да би се универзализација поставила као проблем, осим контекста важно је како се поставља и идеја човека. Човек се прво хоће па онда поима, те универзализација представља моћ хтења и логику хтења те није без садржајна нити је немогућа као метод.

Кључне речи: *Универзализација - Човек - Људска права*

1. Језик као посебна врста узајамности. - Кад је свест о језику као медијуму одношења постала део стварности, променио се однос према човеку. Човека је његово буђење натерало да говори и да се буди у говору. Говор је начин ослобађања. Он почиње да говори не да би поставио или решавао проблеме већ да би рекао оно што зна а можда никада није речено, зато да би открио оно што је јарко осветљено а можда никада није виђено (1). Тако се човек мири са другим човеком, не у искуству већ у речима, да би открио оно што није речено. Само се у таквој перспективи може сагледати будућност човековог света, у снази речи, способности да се искуство транцидира тако да лично не ремети комуникацију, као сукоб речи и човека кроз доживљај речи, као поседа, као личне деградације, као сукоб човека и човека а не мишљења. Кад је почео слободно да говори та потреба је уграђена у настојања да

(1) Микел Дифрен, *За човека*, Београд, 1973, стр. 158.

се сукоб учини мање шкодљивим, па и брбљање има смисла као питање његове слободе.

Језик омогућава посредовану узајамност на којој се заснива заједничка слобода. Још за Аристотела појам живог бића представља на крају крајева само живо биће. То значи да мисао обелодањује један смисао који се налази у стварном, у једном стварном које се може концептуализовати. Можемо да кажемо да је појам присутан у ствари и тиме се не каже ништа више него да је свет такав да би човек могао бивствовати у истини. Не сазнајем ја свет него свет сазнаје себе у мени и ствари у мени откривају своју меру (2).

Тако језик омогућава једну посебну врсту узајамности у којој се питање човека поставља не више као мера свих ствари у духу старог хуманизма. Човек није независна мера јер општење са другима га обавезује и доводи у питање мада не и отуђује, јер интенционалност не искључује присност. Питање другог се поставља другачије. Пошто је комуникација ствар две независне и различите индивидуе, други није човек који је мени налик већ је човек који се мене тиче. Довољно је да се он изрази, да израз његовог лица постане отворен, да оно изгуби свој окамењени облик, а утолико је пре потребно да он проговори да би се то осетило као позив да са њим успоставим један нов однос са којим се не могу поредити представа или уживање које ми ствари нуде. Свет другог остаје мој свет и осећам како под његовим погледом улазим у његов свет само ако видим да ме он гледа а ако на тај начин добија место у мом свету. И доиста, други човек очекује од мене да му одговорим и да бих му одговорио да га разумем (3).

2. Сличности и разлике. - Велики проблем комуникације је схватање сличности и разлика између људи. Принцип једнакости и различитости су сами по себи добри али је проблем њихова примена. Две врсте проблема настају из њихове интерпретације: у којем су односу ови принципи према другим вредностима (њихова примена и степен прихваћености) а с друге стране какав је њихов међусобни однос. На смисаони начин се артикулишу сличности и разлике људи ако је мера етичка. Не спајају нас разлике већ сличности а да то не значи негирање разлика, њихове вредности и богатства.

3. Људска права и проблем другог. - Људска права су постављена као индивидуална права или као права групе: права деце, жена или хендикепираних. Постоје и права у којима је субјект групни: права народа, домородачког становништва, мањина. Ипак, с правом је примећено да димензија другог није довољно укључена у појам људских права нити да су формулисана права заједница: породице, рођака, суседа.

У ствари, универзална димензија људских односа је право питање за теорију људских права. Само признање човека није довољно и потребно је признање и права која омогућавају да односи између људи не остану пуст забран, питање приватности, домен културе и слично.

(2) Дифрен, *op. cit.*, стр. 194.

(3) Дифрен, *op. cit.*, стр. 202.

Наиме, могуће је приступити неким односима транскултурално и у ширем обиму. Нека већ постојећа права укључују у мањем или већем обиму и овај аспект али нису довољно озбиљно схваћена. Дobar пример је право на дом. Схваћено у уским границама оно има ограничену примену у споровима поводом додељивања деце у поступку развода брака, код избеглица и слично. При том је занемарена шира мрежа односа, средина у којој се обитава - завичај. Никакве политичке или друге промене не могу да спрече човека да се врати у свој крај.

Многа питања која се постављају у вези са остваривањем неких права управо се тичу односа према другом. Многе релације почињају на праву да се помогне другом а да при том то право није довољно истакнуто нити уважено. Тако је на пример, у неким земљама забрањена донација јајне ћелије као неприхватљива са становишта сродства, мада је тиме онемогућена једна дубља, алтруистичка релација. Право на помоћ и право на пријатељство су манифестације ширег права на бригу о другоме. Та димензија је и у оквиру породице занемарена иако је традиционално породица управо била место где се учи како живети.

Многе вредности старије генерације које су биле израз заједничког живота и постојања су напросто заборављене: гостопримство, љубазност и слично. У ствари питање заједништва се поставља на уској основи, само као породична веза, мада људи у нормалним животним односима зависе од емоционалне и друге подршке и из своје непосредне околине.

4. Идеја универзализације. - Идеја универзализације у различитим видовима постоји у историји. Пошто се универзално тешко може ако не замишљати оно бар остваривати, културе радије славе узорне људе него што поштују и уздижу човека у сваком човеку (4). Ипак, и поред великих разлика које постоје између човека и човека, универзализација није искључена. Све зависи од тога како је сама идеја човека постављена. Било је много покушаја да се човек дефинише. Узимана су његова битна својства (5), његова природа (6), духовност итд. У ствари, идеја човека представља једну тврђу у којој се изражава једно хтење и која је у сваком хтењу присутна. Она није испуњена одређеном садржином али због тога није празна: воља која се потврђује даје јој смисао. Човек је отворена интериорност која се остварује. Ако се сличност човека и човека узме само као оно што је међу њима најузвишеније, треба хтети човека и сусрет са њим као тренутак заједничког бивствовања. Човек се прво хоће па онда поима. То је регулативан појам у смислу да је признање другог човека установљавање једног добра.

Универзалност није у сфери фактичког у смислу индивидуалног искуства. Ако се узме оно најузвишеније као сличност човека и човека у ономе што је у човеку најбоље, универзализација није пука унификација, уједначење на нивоу конкретних потреба и захтева. Иако је идеја човека једно а priori, нужност трансценденције није само питање пројекције већ конститутивна димензија човекова да се мења, да тежи

(4) Дифрен, *op. cit.*, стр. 261.

(5) Мишљење у Декартовом *Cogito ergo sum* или друго нешто.

(6) Хобс, Лок, Русо, Аквињски и други.

бољем. Појединац носи универзалност као потенцијал: признање другог човека. Партикуларизирајући универзалност која захтева да буде остварена, социјалитет у исти мах помаже и доводи у питање поштовање другог човека (7).

5. Универзализација и генерализација - Често се универзално изједначава са генерализацијом. Сматра се да се универзализација постиже подизањем нивоа генерализације. Тако се губи разлика генерализације и универзализације као што се то у морално корумпираним друштвима по правилу и дешава (8).

Ова идентификација постоји и у вези са људским правима. Универзалност се узима формално као питање важења и проблем се само премешта на ниво интерпретације. Тако се, на пример, једнакост као темељни принцип људских права различито интерпретира. Истина поље и хијерархија вредности се мењају у зависности од културе и од егзистенцијалног аргумента сваког појединца. Али како вредности обавезују тако што осећање које откривају претварају у захтев, оне нису неутралне и њихова конфронтација логички следи. Неки принципи као што је толеранција су регулативни принципи артикулације сукоба. Не постоје механизми за постизање универзализације у практичном смислу. Стога је потребно да се проблеми универзализације поставе као методолошко питање.

6. Универзализација као метод. - Као метод универзализација има две димензије. Прво, треба испитати логичку могућност универзализовања етичке норме која стоји у основи права. Ако је та универзализација немогућа онда је поступак који се субсумира под ту максиму забрањем потпуно, без икаквог изузетка и у ствари је реч, речено Кантовим језиком, о савршеној или потпуној дужности (9). У природи је мишљења да је логика садржана у стварима, да се намеће јављањем ствари, услед чега она није само услов ваљаности, већ и истинитости. Отуда је нужна и практична универзализација, односно испитивање универзалног хтења неке максиме. Није реч о конкретној вољи него о логици хтења, односно универзалној вољи на начин човека (10). Тако се ствара основа да се људским правима приступи транскултурално, односно да се прида нов квалитет свету и животу. Пуко хтење не може се универзализовати, јер ако логичка и практична универзализација не коинцидирају могуће је "хтети" универзалну примену сваке максиме, па је онда реч само о апстракцији а не о објективном. То је била грешка традиционалног хуманистичког становишта кад је конкретног човека узимао као меру свих ствари.

Воља није ништа посебно, некакав субјект испољавања хтења, већ је у ствари битно моћи хтети што је ограничено изнутра недостатком свести односно знања шта је могући предмет хтења. Са становишта могућности хтења не могу се поставити универзална ограничења ни

(7) С правом је примећено да је однос између етике и политике увек полемички.

(8) Ј. Бабић, *Филозофске студије XXIII*, 1991, стр. 23.

(9) Ј. Бабић, *Категорички императив и универзализација*, Филозофске студије, 1991, стр. 52.

(10) Бабић, *op. cit.*, стр. 53.

спољашња ни унутрашња, јер се не може хтети укидање те могућности. Споља је ограничење само партикуларно и остварује се аранжирањем допустивости и доступности могућих предмета хтења. Универзалност се идентификује као могућност. Поставља се питање да ли је то довољно.

(Примљено 15. октобра 1995)

Dr. Marina Janjić-Komar
Associate Professor of the Faculty of Law in Belgrade

UNIVERSALISATION - A HUMAN RIGHTS THEORY PROBLEM

Summary

Universalisation is one of the key problems of human rights theory since implementing the idea implies difficulties in terms of conception of man, of the way of expressing his essence and of articulating it from the viewpoint of law. Unification is not universalisation, since an individual possesses universality as a potential, which, in final analysis, is a recognition by another man. Universalisation is not achieved through raising the level of generalisation either.

Significant in contemporary world is the change of context of putting universality as a problem. Language, first of all, has established a special kind of mutuality transgressing traditional forms of interpersonal relations. Therefore, one of the greatest problems of communication is found in the conception of similarities and differences between people. One is not so sure that human rights too, have solved the questions of communities, while not, at the same time, being liable to the objection of collectivism. In a way, universalisation requires that basic issues be raised transculturally and that cultural difference be treated rather seriously.

The problem of universalisation is also a specific method, a logic of wish and, in the final analysis, striving for a better self.

Key words: *Universalisation. - Man. - Human rights.*

Marina Janjić-Komar
professeur adjoint à la Faculte de droit de Belgrade

L'UNIVERSALISATION EN TANT QUE PROBLEME DE LA THEORIE DES DROITS DE L'HOMME

Résumé

L'universalisation représente un des problèmes clefs de la théorie des droits de l'homme. Les difficultés dans l'application de cette idée résident avant tout dans la conception de l'homme, dans la façon dont s'exprime son essence et dont celle-ci est acceptée du point de vue juridique. L'unification n'est pas l'universalisation puisque l'individu porte l'universalité en tant que potentiel, voire, en tant que la reconnaissance de

d'autrui. On n'atteint pas non plus l'universalisation en élevant le niveau de la généralisation.

Dans le monde moderne on note l'importance du changement de contexte dans lequel l'universalité se pose comme problème. Tout d'abord, le langage a instauré un type particulier de réciprocité qui outrepassé les formes traditionnelles des relations entre les individus. Le grand problème de la communication réside dans la compréhension des ressemblances et des différences entre les individus. On peut difficilement soutenir que les droits de l'homme ont résolu le problème des communautés sans s'exposer eux-mêmes à l'objection du collectivisme. D'une certaine manière l'universalisation exige qu'on pose les questions essentielles de façon transfonctionnelle, et qu'on prenne au sérieux les différences culturelles.

Le problème de l'universalisation est aussi une méthode originale, une logique du vouloir et, en fin de compte, une aspiration à un moi meilleur.

Mots clés: *Universalisation. - Homme. - Droits de l'homme.*